

МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ І СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ЇХНЬОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Інтеграція системи освіти України до Європейської та світової системи, введення, відповідно до Болонської, системи новітніх технологій навчання, перебудова вищої освіти державою передбачає підготовку спеціалістів на більш високому рівні, який повинен відповідати вимогам ринкових відносин, поєднувати глибокі фундаментальні, теоретичні та практичні навички.

Державною національною програмою „Освіта. Україна XXI століття”, передбачено значне вдосконалення психолого-педагогічної підготовки студентської молоді, зокрема й інститутів економічного профілю. Цьому сприяє й вивчення курсу „Основи психології та педагогіки”, впровадженого в нас. В результаті його опанування випускник виші має отримати уявлення про природу психіки людини, про співвідношення природних і соціальних факторів у становленні психіки, зможе дати психологічну характеристику особистості, її темперамента, а також усвідомлювати закономірності міжособистісних відносин, засоби і методи педагогічної діяльності.

У підготовці спеціаліста (а він є й майбутнім керівником) психологія займає одне з провідних місць, оскільки забезпечує його знаннями, навичками та вміннями не тільки керування, але й виховання та психокорекції колективу. Отже знання закономірностей психічної діяльності в житті людини винятково важливі. Воно сприяє формуванню психологічної культури, психологічної компетентності в діяльності юристів і перекладачів та вмінню людини успішно реалізувати себе не тільки у професії, а й у повсякденному житті: у стосунках з друзями, батьками, викладачами, дружиною, чоловіком і т. ін.

Набуття цих знань та вмінь відбувається різними шляхами. Починається ж із лекцій - однієї з найстарших і головних форм навчального процесу у вищій школі.

З досвіду викладача цієї дисципліни знаю, - прослуховування лекції – це напружена робота думки. Найменша неувважність веде до того, що губиться логіка думок, схоплюються лише відірвані одна від іншої фрази і речення. Камінь спотикання починається з конспекту. Надто це відчувають студенти-першокурсники.

З першої лекції вони розуміють, що ведення конспекту лекції є необхідним елементом, який забезпечує не тільки виділення головних положень, але й найбільш повне засвоєння її матеріалу. До всього їм кажуть, що ведення конспекту активізує думку, сприяє кращому запам'ятовуванню вивченого матеріалу, постійно, впродовж академічної години, дозволяє підтримувати увагу. На це ж спрямоване виділення й запис своїми словами головних думок лектора, закріплюючи їх окремими прикладами, фактами і цифрами.

Уважне прослуховування лекції та її запис - це тільки початок роботи над лекційним матеріалом. Бажано після заняття переглянути конспект, уточнити важливі поняття, виділити дати, прізвища, факти, “на свіжу пам'ять” заповнити пропуски, розшифрувати скорочення, вписати цитати. Перед кожною наступною лекцією обов'язково потрібно повторити попередній матеріал, що буде сприяти найкращому засвоєванню предмета...

Загалом, лекція - це творчий процес, в якому приймає участь одночасно і лектор, і студент. Дієвість і ефективність її залежить не тільки від лектора, але й від того, наскільки студент оволодів умінням підготовки до лекції, слухання і сприйняття матеріалу, його конспектування, а також від рівня загальної підготовки студента...

От тільки є тут одне але...Всі ці постулати давно відомі. Та на практиці ми маємо деяку, часом значну, невідповідність до цих постулатів як з боку лекторів, так і з боку студентів. Перші з них, як показують перевірки, або забувають про правила чіткого послідовного викладання матеріалу, або ж в умовах перевантаження і роботою й новою науковою інформацією, - обсяги якої, до речі, з кожним роком ледь не подвоюються, не кажучи вже про зміни актуальності питань, надто в економічних науках, - просто не встигають, як кажуть риторично, з диспозиційним розгортанням матеріалу та елюктивним його опрацюванням. Де вже тут думати про аналітичний виклад матеріалу, мотивації його викладу, себто проблемність тощо. Втім, ці вади не такі вже й часті щодо прояву. Та й кафедри неодмінно стають в нагоді лекторам.

Що ж стосується студентів, то тут, як показали наші дослідження, справа дещо інша й важливіша. Вони набувають досвіду уповні усвідомлюваного конспектування тільки на третьому-четвертому семестрах. Тож, щоби полегшити набуття досвіду й полегшити входження до навчання у виші вже на першому курсі, нами в межах Одеського інституту підприємництва і права вироблено певні рекомендації та вжито відповідні організаційні заходи.

Зрозуміло, можна було б просто сісти й написати такі рекомендації, опираючися на власний досвід і читання лекцій і їх слухання. Однак, аби уникнути суб'єктивізму, однобічності, щоби зробити їх більш обґрунтованими, дещо універсальними й загальноприйнятливими, ми пішли іншим шляхом: поставили цю роботу на наукове підґрунтя – провели дослідження.

Сутність його полягала в тому, що лектор через певний час після початку читання лекційного курсу (у нас – після першого місяця), зібрав у ЕКГ на перевірку певну кількість конспектів (здавали лише за власним бажанням) й проаналізували за здалегідь підготовленим тестом, до якого увійшли питання: здатність студента виділяти головну думку, дотримуватися логіки думок, послідовності, наявність аргументації (наводити приклади, факти, цифри тощо) та її релевантність. Особлива увага приділялась методиці та й самій наявності наступної обробки законспектованого матеріалу, також наявності в обробленому конспекті власних думок. Також наявності уточнень при опрацюванні: важливих понять, фактів, цитат, заповнення пропусків, розшифровки скорочень...

Безумовно, ця робота дала чимало для роздумів самому лектору... Дослідження показало наступне: 7% - низький рівень конспектування, 45% - середній, 48% - високий. Коментарі тут, як кажуть, зайві...

Після узагальнення перевреного й висновків, зроблених за налізом конспектів, не називаючи прізвищ власників зошитів, в ЕКГ був проведений семінар-заняття про правильне й доцільне конспектування, потребу попередньої підготовки до слухання лекції. А в кінці семестру в ЕКГ був проведений контрольний зріз правильності конспектування. Тепер аналіз показав, що в ЕКГ рівень засвоєння досвіду конспектування такий: 32% - середній, 68% - високий.

За результатами такого дослідження нами в порядку посилення цієї роботи, окрім зазначених одноразових перевірок конспектів, розроблено таку форму допомоги, як включення теми ведення конспектів (“Робота студента на лекційних заняттях”) в семінарські заняття з предмета “Основи психології і педагогіки”... До речі, нами розроблено й методичні рекомендації по підготовці до семінарських занять за цим курсом. В них особливу увагу приділено веденню конспектів...

При цьому ми виходили з того, що семінарські заняття студентів є обов'язковою і невід'ємною складовою частиною навчального процесу. Це є активна форма підвищення підсумків їхньої самостійної роботи по вивченню будь-якої теми. Відтак, мета семінарських занять полягає в тому, щоб допомогти студентам глибше засвоїти матеріал навчального предмета: поглибити, уточнити, узагальнити знання, одержані на лекціях і в процесі самостійної роботи, де превалює теоретичне навчання, а також у тому, щоб навчатися якісно і стисло викладати свої думки, логічно і переконливо обґрунтувати їх.

До того ж семінар – це водночас важлива форма контролю за самостійною роботою студентів. На семінарські заняття виносяться найважливіші і найскладніші теми курсу. Вони проводяться з навчальною групою вже після того, як прослухані лекції за певною темою та відповідно опрацьована література.

Водночас, ми розуміємо, що семінар – це ще й спосіб та культура спілкування. Передовсім тому, що на семінарі висловлюються і й обговорюються думки однокурсників, до того ж часом протилежні. І це не тільки позитивна оцінка їх чи доповнення й подальший розвиток тих думок, якщо вони слушні, але й критика їх, заперечення, отже – дискусія. Іноді й запальна. Отут вже потрібні й етикет, і толерантність, доброзичливість предовсім до того, кого критикують... Таж чи здатні до цього першокурсники?..

Тому цьому важливому питанню довелось присвятити в методичних рекомендаціях аж три теми: “Психологія спілкування”, “Психологія керування” та “Конфлікти: методи їх подолання”. Кожному з цих занять відведено дві академічні години.

Зважаючи на те, що дискусія є основою семінару ми урізноманітнили й форми семінарів: співбесіди, семінар-дискусія, спецсемінари з прослуховуванням і обговоренням рефератів, діловими іграми, роботою з тестами тощо.

Підготовку до семінару можна умовно розділити на два етапи: перший - обробка конспекту прослуханої лекції, яка стосується заданої теми; другий - вивчення і конспектування рекомендованої літератури.

Головне місце у підготовці до семінарських занять займає й глибоке вивчення і засвоєння рекомендованої літератури.

Все це тому, що студентам необхідно хоча й за короткий проміжок часу, але ґрунтовно ознайомитися з основами предметів психології та педагогіки. Треба звернути увагу на те, що психологія як наука має особливості, які відрізняють її від інших дисциплін.

Більш пізні та в іншому аспекті спостереження показали й позитивний вплив цієї роботи на формування особистості самих студентів. І не тільки з-поза того, що в предмет включено таку навчальну тему, як “Психологія особистості, її здібності, талановитість”, але й наполегливій праці в цьому напрямку, котрій ми завдячуємо організаційним заходам.

Тут важливо зазначити й наявність таких, здавалося б, “дрібниць”. До прикладу, знаємо, що термін „особистість” походить від латинського слова „persona”, яке спочатку позначало маску актора на сцені. Тож студентів радимо уявити собі, що особистість - це індивід із соціально зумовленою системою вищих психічних якостей, які визначаються залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин.

Студенту треба зробити акцент на тому, що в онтогенезі (розвитку) психіки людини існує єдність біологічних і соціальних факторів, що ці дві детермінанти тісно пов'язані в процесі розвитку людини. Треба дати оцінку думки З.Фрейда на те, що людина є передусім біологічною істотою і прагне задовольняти насамперед свої власні природні інстинкти.

Треба з'ясувати, що в основі особистості лежить її структура - зв'язок і взаємодія відносно стійких компонентів: здібностей, темпераменту, характеру, вольових якостей, емоцій, мотивацій...

Таким чином посилюється мотивація студента до засвоєння теми. А знання з неї стають для нього необхідними. Власне пережитими.

Далі. Почуття та емоції відіграють важливу роль у житті людини. При спілкуванні з природою та іншими людьми особистість відчуває певні почуття і емоції. Іноді ці два слова використовуються як синоніми: з одного боку почуття виникає від багаторазового знання однієї і ж емоції, а з іншого боку почуття реалізуються у формі емоції. Але емоція - це тимчасове переживання у якийсь даний момент, а почуття - тривале чи навіть постійне і виникають згодом за емоціями.

Студентові треба дати характеристику функцій, які виконують почуття і емоції: сигнальної, регулятивної, пристосувальної. Почуття поділяються на три види: моральні, інтелектуальні, естетичні; треба їх охарактеризувати. Йому також треба з'ясувати, що воля - це здатність людини свідомо контролювати свою діяльність і поведінку, активно керувати ними... Все це на семінарському занятті тепер набуває форми опосередкування через власний досвід студента.

Ще. Саме по собі слово „темперамент“, латинського походження, означає „співвідношення частин, їх пропорційність“. Особливості темпераменту є природжені, обумовлені біологічно. Необхідно охарактеризувати кожний тип темпераменту, підкреслити, що в природі не існує чистих типів темпераментів, однак, деякі певні ознаки домінують.

Студенти можуть на семінарському занятті визначати типи темпераменту один одного, викладача, літературних героїв.

Спілкування - явище соціальне. Воно завжди відбувається в середовищі людей, де суб'єкти спілкування постають як носії соціального досвіду.

За змістом спілкування охоплює всі царини людського буття та діяльності, об'єктивні та суб'єктивні їх вияви. Отже, спілкування - це різноманітні контакти між людьми, зумовлені потребами спільної діяльності... Студент тепер отримує умови для розуміння, що спілкування відбувається в процесі діяльності і є головним середовищем та необхідною умовою виникнення і розвитку контактів між людьми, передавання інформації, взаєморозуміння та узгодження дій. При цьому порушуються й питання мови. А саме мова - це вербальна комунікація. Мова як засіб спілкування виникла і сформувалася історично, в ході розвитку людського суспільства і з його потреб. Природа мови є знаковою. Кожне слово - це знак, за яким історично закріпилося певне значення, зрозуміле для суспільності, яка користується цією мовою. Писемна мова також відноситься до вербального засобу спілкування.

Невербальна мова - це „мова почуттів“. До невербальної комунікації належать: зовнішній вигляд, жести, міміка, інтонація, сміх, сльози...

Таким чином оновлений підхід до проведення семінарських занять став цікавим і самому викладачеві...

Спілкування - це багатоплановий процес, в якому можна відокремити такі головні функції: комунікативну, інтерактивну, перцептивну.

Комунікативна функція - це обмін інформацією між людьми в різних видах діяльності.

Інтерактивна функція спілкування передбачає певний вплив на інших людей, зміну їх поведінки та діяльності: поради, інструкції, вимоги, накази є спонуканнями до дії та регуляторами її поведінки.

Перцептивна (від лат. „регсеріо“ - відчуваю, сприймаю) функція спілкування дає можливість скласти більш або менш об'єктивне враження про те, що являє собою партнер по спілкуванню, проникнути в його внутрішній світ, зрозуміти мотиви поведінки, звички, тобто шлях пізнання людини людиною, складання його психологічного портрету...

Робочий колектив - складний механізм, що утворений з багатьох функціональних підрозділів. Поведінка робітника має жорсткий регламент.

Студенту треба з'ясувати поняття колективу. Його формування пов'язане з включенням членів в спільну соціально - значущу діяльність, організовану особливим чином.

Група, на відміну від колективу - людська спільність, що виділяється на основі певної ознаки: класової, національної, вікової, статевої.

Групи можуть бути формальні, неформальні, мафіозні, злочинні.

Між групою і колективом існує загальне: емоційні контакти в процесі переживання загальних почуттів; число членів в групі і в колективі може бути приблизно однаковим; спільність мети, заради якої вони створені.

Але існують і жорсткі відмінності: групи завжди виникають стихійно, а колективи створюються в директивному порядку; група може функціонувати тривалий час або зовсім недовго, навіть декілька хвилин (натовп).

Самопочуття колективу залежить від його складу, офіційних і неофіційних відносин, що встановились в психологічному середовищі колективу. Вони є дзеркалом всієї сукупності зв'язків, диктує мотиви поведінки і норми діяльності робітника.

Знання функціональних закономірностей впливає на стан психологічного середовища у виробничому колективі, дає можливість керівнику управляти станом психологічного клімату і регулювати взаємовідносини між робітниками, що складає успішну керівницьку діяльність. Все це студент ніби ереживає сам, набуваючи і досвіду, й зростаючи як особистість...

Чи не найскладнішою для семінарських занять з „Основ психології та педагогіки виявилася тема розв'язання конфліктів, моделювати які на заняттях складно. Конфлікт - це найбільш гострий спосіб розв'язання суперечностей, що виникають у результаті відмінності у поглядах, інтересах, прагненнях людей і сприймаються його учасниками як несумісні з їх власними. Він супроводжується спробами примусового нав'язування власної позиції і призводить до психологічної напруженості та протипорядку. Недарма саме слово „конфлікт“ перекладається з латинської як „зіткнення“.

Складовими конфлікту є: учасники конфлікту, причини його виникнення, спрямованість і емоційна виразність дій конфліктуючих.

Ознаками конфлікту є:

- 1) наявність протиріччя (реального чи вигаданого);
- 2) негативна спрямованість мінімум однієї, а частіше - обох сторін;
- 3) прагнення до перемоги;
- 4) підвищений емоційний фон заострення негативних емоцій але до їх повної безконтрольності.

Студентові треба спочатку охарактеризувати причини виникнення конфлікту. Вони можуть бути об'єктивними: нерівномірна завантаженість працівників роботою, матеріальні нестатки, побутова невлаштованість; чи суб'єктивними: негативні риси характеру, завищена самооцінка, тривожність. Конфлікт може викликатись відразу кількома причинами, одна з яких - основна, базова, а інші можуть не усвідомлюватись чи маскуватись. Під час конфлікту інколи виникають нові причини, які повністю замінюють перші.

Кожний конфлікт має свою динаміку - послідовну зміну його стадій, що характеризують конфлікт з моменту його виникнення до вирішення.

Виділяють чотири основні стадії конфлікту:

- 1) виникнення конфліктної ситуації;
- 2) усвідомлення конфлікту;
- 3) зовнішній вияв конфлікту (його апогей);
- 4) завершення конфлікту.

Не менш важливим є питання попередження конфліктів. Просимо: „Розкажіть про правила поведінки, щоб не провокувати конфлікти (не принижувати співбесідника, не вимагати безперечного виконання вказівок від осіб, що перебувають у надзвичайних психічних станах, не наполягати на тому, чого людина безсумнівно не може виконати, тощо)“.

Для розв'язування конфлікту треба мати різні підходи, вміти гнучко ними користуватись, виходити за межі звичних схем і в той же час використовувати конфлікт як джерело життєвого досвіду, самовиховання.

Болонська система навчання, до якої приєдналася Україна в 2005 р. передбачає збільшення часу на самостійну роботу студентів. Відтепер девізом студента повинно бути „Я навчаюсь!“ замість „Мене навчають“. Тому самостійна робота студента тепер стає основним засобом оволодіння навчальними дисциплінами у час вільний від обов'язкових навчальних занять.

Самостійну роботу можна проводити за такою схемою:

- опрацювати тему у підручнику;
- виписати незрозумілі терміни (для цього завести „Словник термінів“ в окремому зошиті, або виділити місце в зошиті з робочим конспектом);
- обміркувати, що прочитано з формулюванням опорних питань (тез) та відповідей на них;
- скласти письмові концентровані відповіді на опорні питання у робочому конспекті;
- виділити у конспекті (на полях за змістом відповіді) основні ідеї, закони, положення, висновки, а також недостатньо зрозумілі моменти, щоб на семінарі усунути недоліки;

- виділити питання, які входять у тематику для складання заліку;
- закони, правила, визначення, найважливіші поняття і висновки
- виділити іншим кольором для полегшення їх візуального і логічного запам'ятовування;
- завчити напам'ять нові терміни, закони, імена, прізвища та дати. Потім більшість цих питань винести на семінар...

Виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок, що в сучасній системі освіти виключно функцію починають виконувати психологія та різноманітні нестандартні форми роботи із студентами. Серед них найголовнішу роль починає виконувати самостійна робота студентів, яка є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів. І як виявилось, досить таки ефективною формою вирішення цих важливих завдань у нас стало семінарське заняття з дещо оновленим до нього підходом.

РЕЗЮМЕ

В статті йдеться про уведення нетрадиційних форм проведення семінарських занять з психології та педагогіки, на яких студент стає учасником дійства, набуваючи таким чином і досвіду навчання, і досвіду володіння знаннями, й самоутверджуючи себе як особистість.
